

УДК 902 (061.22)(477.83)

Наталя БУЛИК

**ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЙОВОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО
ТОВАРИСТВА У ЛЬВОВІ
В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Наведено найновіші відомості про історію становлення археологічної науки на галицьких землях. Особливу увагу приділено діяльності Крайового археологічного товариства у Львові, що стало одним з головних організаторів проведення археологічних науково-дослідних робіт. Це сприяло нагромадженню великої кількості відомостей та матеріалів з історичного минулого нашого краю та успішному проведенню низки археологічних виставок.

Ключові слова: археологічне товариство, археологічна наука, археологічні відомості, Галичина.

В умовах розвитку незалежної України помітно посилився інтерес до її минулого. Важливість археологічної науки полягає, перш за все, в тому, що вона досліджує найбільш ранній та довготривалий період історії. В цьому контексті проблема становлення та розвитку археологічної науки в Галичині є особливо актуальною в наш час.

Інтерес населення до різного роду речових знахідок давніх культур простежується практично впродовж усього існування людства. У ХІХ ст. посилився науковий інтерес до археологічних пам'яток. На цей час нагромадилася величезна кількість випадкових знахідок, виявлених у різних населених пунктах Східної Галичини, відкриття скарбів, а також знахідка Збруцького ідола. Все це не просто викликало жвавий інтерес у населення, а й спонукало науковців поставити археологію на якісно новий рівень. Саме тому на ХІХ ст. припадає період створення археологічних музеїв та наукових товариств, щоб зберігати, вивчати і нести до населення інформацію про давнє минуле нашого народу. Наприклад, родина місцевого пана Садовського, починаючи з кінця ХVІІ ст. нагромаджувала пам'ятки старовини і зберігала їх у своєму палаці у Чорткові. У 1859 р., після смерті останнього представника родини, збірка, разом з іншим майном Садовських перейшла за заповітом від 2 червня 1854 року до монастиря Сестер Милосердя. Звичайно, що доля таких приватних колекцій найбільше цікавила науковців. Власне виявлення та пошуки шляхів вилучення археологічних збірок та окремих старовинних речей було одним з головних завдань наукових установ кінця ХІХ ст.

Важливо, що наукові археологічні товариства у другій половині XIX ст. виникли в багатьох українських містах, а саме: у Києві, Одесі, Херсоні, але особливо серед них виділявся Львів. Зазначимо, що у Львові в той час вже працювало Наукове товариство імені Т. Шевченка, Львівський Ставропігійський інститут, «Просвіта», кілька приватних музеїв тощо. Поряд з ними виникло Крайове археологічне товариство. Сам факт заснування Крайового археологічного товариства у Львові 31 грудня 1875 року¹ засвідчує, що львівські науковці не стояли осторонь від складних наукових процесів формування археологічної науки, які в той час переживала Європа. Юридичної чинності Товариство набуло аж 12 лютого 1876 року.

Згідно зі статутом², основною метою діяльності Крайового археологічного товариства було збирання, аналіз та опис різних рухомих та нерухомих пам'яток, знайдених у межах Галичини, Волині та Поділля. Статут товариства передбачав, що функціонування товариства опиралося на діяльність керівного відділу та загальних зборів.

Першим головою Крайового археологічного товариства у Львові став дійсний член Краківської академії наук, член Московського археологічного товариства С. Крижанівський, його заступником обрали професора Львівського університету Є. Яноту. Секретарем Товариства став К. Відман, а заступником секретаря - Ю. Колачковський. До окремого відділу належали скарбник А. Роек, бібліотекар, а згодом редактор друкованого органу Крайового археологічного товариства "Археологічний огляд" І. Шараневич.

Крайове археологічне товариство вже від часу свого виникнення та за наполегливої діяльності серед населення набуло значної популярності. У 1875 р. Товариство вже налічувало 37 осіб. Членами Товариства стали такі відомі археологи, як Антоній Шнайдер, Адам Кіркор, Антоній Петрушевич та ін.⁴

Варто зазначити, що Крайове археологічне товариство у Львові займалося не лише одним напрямом археологічно-пошукових науково-дослідних робіт. З метою розширення наукової роботи та підвищення її ефективності 13 серпня 1877 року на засіданні товариства було вирішено створити наукові секції.⁵ Відповідно до проблематики досліджень в межах Товариства було утворено 8 секцій, а саме секція

¹ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (далі ЦДІАУ). - Ф. 146 (Галицьке Намісництво). - Оп. 25. - Спр. 48. - Арк. 21.

² ЦДІАУ у Львові. - Ф. 192 (Крайове археологічне товариство у Львові). - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 36.

⁴ ЦДІАУ у Львові. - Ф. 192. - Оп. 1. - Спр. 5. - Арк. 4.

⁵ Там само. - Спр. 3. - Арк. 1.

дописемної археології та антропології, християнської археології, нумізматики, палеографії, геральдики та генеалогії, дипломатики, сфрагістики, археологічної бібліографії. Кожна секція була частково самостійна, мала свого керівника, програму досліджень і навіть визначений день для засідань. Проте так чи інакше кожна з секцій займалася проблемами археології.

Найчисленнішими були секції дописемної археології та антропології, а також християнської археології, які тісно співпрацювали між собою. Секцію дописемної археології та антропології очолював М.Потоцький, а обов'язки секретаря виконував А.Шнайдер.⁶ Секцією християнської археології керував К.Жуковський, а секретарем був І. Ізимонович.

На особливу увагу заслуговує те, що Крайове археологічне товариство в короткому часі існування зуміло організувати свій друкований орган - "Археологічний огляд". Ініціатором створення цього періодичного видання був Кароль Відман. Саме з його ініціативи ще на початку 1876 року вийшов перший випуск часопису. Часопис було заплановано як спеціальне наукове видання. Проте випуск номерів не мав чіткої регламентації, а виходив залежно від надходження матеріалів.

Символом археологічного товариства став Збруцький ідол. Його символізоване зображення було на титульній сторінці "Археологічного огляду." Постійно на сторінках збірника друкували статті та повідомлення про результати досліджень не лише членів товариства, а й осіб, які працювали в інших наукових установах. Періодично з'являлися звіти про діяльність та наукову роботу Товариства.

Члени Крайового археологічного товариства кожен місяць зобов'язані були платити внески, які, в головно, скеровували на поліграфічні витрати, а також на розвиток археологічної науки в Галичині. Нерідко за зібрані внески у приватних осіб викупляли рідкісні стародавні знахідки. Зазначимо, що члени товариства, які сплачували членські внески (згідно з положеннями статуту), отримували "Археологічний огляд" безкоштовно. Для інших осіб ціну кожного номера визначали на засіданні Товариства, тому вона могла залежати від поліграфічних затрат.

Надзвичайно складним для Товариства виявився 1878 рік. Тоді помер голова та ще кілька провідних діячів Крайового археологічного товариства. Несподівана смерть привела до того, що Товариство увійшло в складний кризовий період. Певні непорозуміння, невиважені конфліктні ситуації були причиною того, що діяльність Товариства з

⁶ ЦДАУ у Львові. - Ф. 192. - Оп. 1. - Спр. 5. - Арк.2.

1878 по 1881 рр. була епізодичною та обмеженою. Лише у листопаді 1881 року вдалося дійти до консенсусу та обрати нового голову. Цю посаду обійняв Володимир Дідушицький. На той час він був головним консерватором Галичини, власником великого музею, відомим бібліографом та істориком. Заступником став Антоній Петрушевич. На посаді скарбника далі залишився А.Роек, а роботу секретаря Товариства продовжив К.Відман.

Крайове археологічне товариство за кошти добровільних пожертвувань навіть організувало власну бібліотеку. В 1877 році бібліотека вже налічувала 447 примірників спеціальної археологічної літератури. Збільшого це були праці англійських, австрійських, французьких, німецьких, польських, російських та українських дослідників. Завдяки співпраці та тісним зв'язкам з іншими науковими установами, які налагоджувало Товариство, бібліотека значно зросла. У 1885 р. в бібліотеці було близько 2 тис. книг, виданих багатьма мовами.

Наукова, видавнича та пропагандистська діяльність Крайового археологічного товариства поступово набрала значних масштабів і поширилася на територію всієї Галичини. Особливо актуальним питанням для дослідників Крайового археологічного товариства стали пошуки літописних давньоруських міст. Важливе значення мало дослідження Звенигорода, Галича, Перемишля, Бужеська, Белза, Холма та інших видатних пам'яток нашої історії.

Суттєвою стороною діяльності Товариства була організація та підтримка заходів, спрямованих на популяризацію старожитностей, які вдалося зібрати й опрацювати членам Крайового археологічного товариства. Серед таких заходів важливими були підготовка та проведення з'їзду українських та польських археологів (1885 року), що відбувся у Львові.⁷

Підготовка з'їзду тривала кілька місяців. Місцем проведення з'їзду Львів став не випадково. Адже наприкінці ХІХ ст. у Львові під знаком Крайового археологічного товариства зосередили свою діяльність багато відомих археологів Кракова,⁸ Варшави,⁹ Праги,¹⁰ Відня,¹¹ та інших міст.

Для проведення з'їзду археологів необхідні були досить значні кошти. Голова Крайового археологічного товариства В.Дідушицький на зборах дослідників та любителів давньої історії 20 листопада 1884 року

⁷ ЦДІАУ у Львові. - Ф. 192. - Оп. 1. - Спр. 30. - Арк. 28.

⁸ Там само. - Арк. 29.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

звернувся до учасників зборів фінансово підтримати проведення з'їзду. Добровільний збір коштів розпочався прямо в залі засідання і тривав кілька наступних днів. До участі в нарадах з питань організації з'їзду було запрошено найвідоміших науковців та спеціалістів А.Шнайдера, Б.Барановського, Е.Бужинського, Л.Свіклінського, Е.Огоновського, Ю.Захаревича та інших.

Перш за все організатори з'їзду вибрали Виконавчий комітет¹². До його складу увійшли В.Дідушицький (голова), І. Шараневич (заступник голови), К.Відман (секретар). Комітет відразу приступив до організаційної роботи. Було розіслано запрошення та програму роботи з'їзду провідним спеціалістам (археологам, антропологам, етнографам, дослідникам писемних джерел тощо) з різних міст краю і навіть за межі тогочасної Австро-Угорщини, що була окупантом Галичини.

Програма з'їзду, складена організаційним комітетом, була розіслана у формі звернення. Важливою передумовою проведення форуму стали наукові дискусії щодо місця та значення археологічних знахідок. Серед них особливе місце посідали дискусії навколо Збруцького ідола, якого ще 1848 р. було знайдено в р.Збруч.

З'їзд відкрив голова організаційного комітету В.Дідушицький. Він запропонував обрати склад президії з чотирьох осіб¹³. Президію з'їзду очолив голова академії наук з Кракова Ю. Майєр, заступником голови був проф. М.Соколовський, секретарем - Г.Оссовський, членом бюро президії - проф. І.Свіклінський.

Після пленарного засідання роботу продовжили у двох секціях. У роботі археологічної секції взяли участь Г.Оссовський, А.Кіркор, П.Земецкий, І.Шараневич та інші відомі вчені.

Центральне місце на засіданні історичної секції посідали доповіді Кароля Відмана "Про оборону старого Львова" та Володимира Дідушицького "Про церковні справи на Русі".

Досить цікавою, на наш погляд, була проблема, поставлена Готфридом Оссовським. Тема його доповіді ґрунтувалася на проблематиці поставленій українськими археологами перед з'їздом "Чи існують характерні відмінності між археологічними пам'ятками, знайденими на Русі і на берегах Вісли". Саме ця проблема мала важливе значення для з'ясування історичних коренів українського та польського народу.

За результатами археологічних досліджень відомий науковець А.Кіркор виступив перед учасниками з'їзду з темою "Доісторичні пам'ятки Покуття і Східної Галичини". Не менш цікавою в плані

¹² ЦДІАУ у Львові. - Ф.192. - Оп.1. - Спр. 30. - Арк.13.

¹³ Ossowski G. Sprawozdanie o wystawie archeologicznej we Lwowie w roku 1885 // Przegląd archeologiczny. Z. IV. 1888. - S. 209.

подальшого розвитку археологічної науки виявилась доповідь Ізидора Шараневича “Вказівки в писемних джерелах , а особливо в документах і актах до археологічних досліджень”. На конкретному фактологічному матеріалі автор обґрунтував важливість різних джерел.

Польові та камеральні роботи, які проводило товариство, потребували не тільки застосування спеціальних методів наукових досліджень, а й обміну досвідом, донесення інформації до населення. Власне проведення з'їзду археологів та організація археологічної виставки, яка відкрилася в тому ж часі, найліпше відображали наукову роботу, яку проводило не лише Крайове археологічне товариство у Львові, а й інші тогочасні наукові установи у галузі археології.

З проблем, розглянутих на з'їзді археологів, видно, що Крайове археологічне товариство досить гостро ставило перед собою завдання детального вивчення доісторичного минулого нашого краю. Варто наголосити на тому, що всі доповіді і проблеми, які порушували на з'їзді, головню, пов'язані з долею Східної Галичини, що виявилось надзвичайно важливим в умовах її польської та австрійської окупації.

Паралельно із з'їздом відбувалася археологічна виставка. Це був перший такого типу захід у Львові. Виставка була у приміщенні львівської політехніки¹⁴. Для огляду виставлено рештки доісторичних тварин, стародавні ліпні посудини, кам'яні та крем'яні знаряддя, монети, культові речі та інші знахідки.

Однак для того, щоб піднести археологію в Галичині на якісно новий рівень, проведення кількох заходів у Львові було замало. Це добре розуміло керівництво Товариства. Саме тому впродовж усього існування Крайове археологічне товариство у Львові підтримувало тісні стосунки з провідними організаціями та науковцями не лише в Україні та Польщі, а й далеко за їхніми межами. Серед них на особливу увагу заслуговують геральдично-генеалогічне товариство „Der Adler“ з Відня , “Herold” з Берліна та ін.¹⁵

Незважаючи на труднощі, які стояли перед Крайовим археологічним товариством у Львові, члени товариства намагалися внести вагому лепту у розвиток власне археології нашого краю. Досліджували культуру слов'янського, готського, гепідського, сарматського, дакійського та іншого походження.

Досить часто Товариство стикалося з великою кількістю проблем. Діяльності товариства австрійські власті Львова неодноразово “приписували” політичний характер. Тому ставити на перший план “українське питання”, навіть в археології , в умовах, у яких перебувала

¹⁴ Шараневич І. Указанія въ писанныхъ источникахъ а особливо въ документахъ и актахъ до археологическихъ изслѣдованій. - Львовъ, 1886.- Ч.І. - С. 19.

¹⁵ Przegląd Archeologiczny. - Lwow, 1882. - S-109.

Галичина в кінці XIX ст., було не просто. Досить часто публікації Товариства піддавали жорсткій цензурі. Періодично ревізували археологічні знахідки, виявлені під час археологічних робіт. Особливо контролювали трактування наукового значення тих чи інших пам'яток або матеріалів.

Ще однією проблемою Крайового археологічного товариства була нестача коштів. Грошей, які вносили в скарбницю члени Товариства у вигляді внесків, було не достатньо, а сподіватись на те, що влада, яка керувала в Галичині, надасть кошти для підтримки археології, не можна було. Крім того, місцева влада навіть вирішила оподаткувати діяльність Крайового археологічного товариства.

Тому після археологічного з'їзду та виставки 1885 року археологічна робота товариства почала занепадати. Вже з початку 1886 р. про наукові дослідження Крайового археологічного товариства немає ніяких вісток. За цих складних умов ініціативу проведення археологічних досліджень у краї взяв на себе Ставропігійський інститут, який користувався особливим правом існування і став чи не єдиною науковою установою, яка зберегла право проведення археологічних робіт. Саме завдяки підтримці Ставропігії продовжувався вихід у світ "Археологічного огляду".

Офіційна діяльність Крайового археологічного товариства припинена 4 листопада 1892 року. Саме в той день австрійський намісник у Галичині підписав наказ на ліквідацію товариства¹⁶. Товариство було звинувачене у великих боргах перед австрійським цісарем, антидержавною діяльністю серед населення, що відволікає населення від господарських справ, дестабілізує державу та ін.

Однак члени товариства навіть у напівнелегальних умовах продовжували свою роботу. Колишні члени товариства періодично збиратися для обговорення проблем у галузі археології та шукали шляхи їхнього вирішення. Проте чимало відомих діячів тепер стали гуртуватися в рядах НТШ, Просвіти, Ставропігії та інших українських, австрійських, польських, єврейських наукових установ.

Конкретні акценти на діяльності товариства поставила Перша світова війна. Тепер уже під знак заборони потрапили не лише археологічні роботи, а й самі учасники, чимало з яких були мобілізовані у діючі армії.

Отже, Крайове археологічне товариство відіграло важливу роль у становленні та розвитку археологічної науки в нашому краї, а також сприяло піднесенню патріотизму серед поневоленого українського народу.

¹⁶ ЦДАУ у Львові - Ф.146. - Оп.25. - Спр.48. - Арк.21.

Natalya BULYK

**RESEARCH REGIONAL ARCHAEOLOGICAL SOCIETY
IN L'WIV AN XIX**

The newest concerning history of archaeological knowledge in Galicia are the focus presented article. Special attention was paid to the activity of Regional Archaeological Society in L'wiv, which has become one of the main agent archaeological research work. Such an activity contributed to accumulation of knowledge and materials on historical past of the region and successful organization archaeological exhibitions.

Key words: archaeological society, archaeological knowledge, archaeology science, Galicia.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2002
Прийнято до друку 10.06.2002